

Estilística dels adverbis en *-ment* en la poesia de Vicent Andrés Estellés¹

**Vicent Salvador i Aina Monferrer
Universitat Jaume I**

Abuses, estimada, dels adverbis en 'ment',
un veritable estol dels enemics de l'ànima.
Salvador Espriu

L'estilística actual, que ha incorporat una dimensió pragmlingüística, consisteix en l'estudi de la variació que les diverses estructures de la llengua ofereixen en funció dels diferents contextos d'ús.

Els adverbis en *-ment* constitueixen una estructura lingüística flexible que ha suscitat l'atenció dels estudiosos, tant en català com en espanyol i en altres llengües dotades de construccions equivalents, i que pot assumir diferents funcions gramaticals: circumstancial de manera, modificador de l'adjectiu amb un valor intensificador o avaluatiu, modificador del nom en alguns casos, adjunt oracional, connector textual, etc. La seva ductilitat estilística, condicionada pels gèneres, registres o preferències personals, prové d'aquesta multifuncionalitat i també del fet que, en origen, es tracta de derivats d'uns adjectius generalment qualificatius, amb representacions semàntiques plenes, que sovint interactuen metafòricament amb els nuclis que modifiquen.

La poesia d'Estellés és generosa en exemples d'aquesta estructura i rica en efectes expressius engegats pels adverbis i ofereix a l'estudiós un corpus poètic extens, apte per extreure'n conclusions interpretatives que assignen un sentit a aquestes tries estilístiques.

El nostre treball constitueix una primera aproximació als usos estellesians dels adverbis en *-ment*, una estructura lexicogramatical del català semblant a les que altres llengües presenten també per mitjà de

¹ Aquest treball s'ha realitzat en el marc del projecte de recerca UJI/Bancaixa Castelló PI 2007-37 ("Estudi documental i textual de l'obra de Vicent Andrés Estellés")

sufixos adverbialitzadors com ara l'espanyol *-mente*, l'anglès *-ly* o l'alemany *-weise* (Azpiazu, 1999-2000). Les pàgines que segueixen són un esbós del que serà en el futur un treball més acurat i extens, quan el corpus literari estellesià es trobi completament digitalitzat. Ací hem partit del corpus poètic dels deu volums de l'*Obra Completa* i l'emblemàtic *Llibre de Meravelles*, que correspon tot plegat a una bona part de la seua producció poètica en català però no pas a la seva totalitat (Salvador, 2008; Salvador *et al.* 2010, Roda, 2011). Tanmateix l'escorcoll realitzat permetrà l'elaboració d'unes reflexions d'ordre pragmlingüístic que assenyalen algunes directrius característiques dels procediments expressius del poeta.

El laboratori estilístic estellesià

Sens dubte la poètica implícita de Vicent Andrés Estellés (Burjassot, 1924-1993) és una poètica amb sordina, una praxi creativa que no exhibeix els seus recursos estilístics sinó que els dissimula a fi de produir una mena de *effet de réel*, que en aquest cas correspon a l'evocació de registres no marcats com a poètics, com és el cas del col·loquial. Certament el metre sol denunciar l'artifici de la dicció, però sovint ho fa amb una naturalitat que es deu a la facilitat versificadora del poeta i que transmet la sensació de ser una prosa fluida i ben ritmada. Els seus decasíl·labs i els seus alexandrins s'emmotllen generalment al to discursiu d'una poesia que s'impregna de narrativitat, de descriptivisme o de to conversacional, sovint al servei d'una autoreflexió íntima.

La mètrica és -podem afirmar-ho sense embuts- la coartada principal que Estellés fa jugar contra les sospites de prosaisme que el seu discurs líric desvetlla. Però, pel que fa a la resta de recursos, el poeta de Burjassot és parc en aparença, no enlaira una pirotècnia de metàfores enlluernadores ni es lliura a les convencions de la lírica simbolista. Sovint s'ha dit que la praxi poètica estellesiana és més metonímica que metafòrica, i que acumula més dosi de mimesi i diegesi que de lirisme pur, contra tots els dogmes de la poesia pura. Això és en bona mesura cert però potser massa esquemàtic, perquè, quan afinem les lents del microscopi analític cap al corpus textual de

l'autor, trobem que hi ha un reguitzell de recursos subtils que contribueixen, com qui no vol la cosa, a donar complexitat a l'estil i tensió al seu dir poètic. Ací ens centrarem en un d'aquests múltiples dispositius d'estil, un que no és gaire ostentós però que resulta, si bé es mira, molt efectiu: un aprofitament habilíssim de les potencialitats que tenen en la llengua els adverbis en *-ment*.²

La (mala) fama dels adverbis en *-ment*

Com se sap, l'adverbi és una classe de mots heterogènia que les gramàtiques tradicionals caracteritzaven sovint com a modificador del verb, de l'adjectiu o d'un altre adverbi i que avui s'examinen des d'altres perspectives que permeten descobrir-hi una gamma més àmplia de funcions, com ara la de quantificador, connector discursiu o adjunt a tot l'enunciat oracional (Espinal, 1989; López & Morant, 2008; Rigau, 2008). Pel que fa als adverbis en *-ment*, es tracta de derivats d'adjectius (generalment qualificatius) que, en principi, poden realitzar totes les funcions dels adverbis però que tenen unes restriccions combinatòries específiques. Si el seu caràcter de mot derivat -no gaire llunyà d'un mot compost- mitjançant el sufix *transpositor* de categoria el fa una mica pesant en l'estil enunciatiu, també és cert que els poetes l'han utilitzat sovint amb un caràcter innovador, com hem de veure més endavant. L'assumpte, al capdavant, no deixa d'alçar una certa polèmica.

Una primera observació a fer és la percepció que sovint se'n té, de l'ús sovintejat d'aquests adverbis, com a risc de pesantor estilística. S'ha invocat en diverses ocasions un text d'Espriu, de *Miratge a Citerea*, on l'autor fa dir a un personatge els mots amb què

² En un altre lloc, un dels coautors d'aquest treball, Vicent Salvador, va estudiar un procediment -l'ús estellesià dels complements predicatius- que es relaciona íntimament amb el que ací estudiem: «L'aportació de Vicent Andrés Estellés als models de llengua literària: elements lexicogramaticals», comunicació presentada al XVè Col·loqui de l'AILLC (Lleida, 2009), inèdita.

s'ha encapçalat el nostre article, i que, en citació més extensa, serien així: "Abuses, estimada, dels adverbis en "ment", un veritable estol dels enemics de l'ànima. Aquests dissortats servents a tot estirar literaris no expressaran mai un contingut cerebral, una situació emotiva. Amb ells podràs improvisar només un vers ben coix". Tot i que aquesta sentència sembla clar que correspon al pensament del mateix Espriu, cal matisar que la citació fa part de les paraules d'un personatge de ficció que dona consells a una escriptora novella sobre la redacció del seu diari personal.

Daniel Cassany, a *La cuina de l'escriptura*, recull també aquesta impressió estilísticament negativa, almenys quan es propugna la naturalitat en els escrits dels aprenents: "Compte amb els adverbis de manera acabats en *-ment* [...] Són propis dels registres més formals. L'estil col·loquial prefereix adverbis més vius i breus." (Cassany, 1996: 127). Una altra dada a considerar sobre el tema és aquesta: en un escorcoll analític de textos orals col·loquials, Cristina Gelpí (1998: 140) trobava indicis ben documentats en el sentit que aquesta mena d'adverbis es vincula prioritàriament al to formal, mentre que l'informal no en propicia l'ús: "El to condiciona el nombre d'adverbis en *-ment*: si el text té to formal, la freqüència d'adverbis serà més alta que si el text té to informal."

En un recent article de premsa titulat "Adverbi postís", el periodista valencià Salvador Vendrell feia aquestes observacions: "Serra prefereix calfar-se la tòtina divagant sobre el paper dels adverbis acabats en «ment» en la literatura. Encara que sap que l'estil literari és una acumulació de manies, diu que els adverbis acabats en «ment» destorben en poesia i que en narrativa són eludibles. En canvi pensa que en l'assaig l'eliminació d'aquests adverbis obligaria a unes operacions penoses, insostenibles, en realitat, si l'escrit té una extensió més o menys generosa."³ Com veiem, aquesta opinió gradua la inconveniència del recurs en funció del gènere de què es tracti. Mentre que Espriu semblava veure més acceptables aquests adverbis, si de cas, en la literatura ("servents a tot estirar literaris") i els trobava facilitaris com a recurs formal de versificació –"algun vers ben coix"

³ Diari *Levante-EMV*, 10-X-2011 [<http://www.levante-emv.com/panorama/2011/10/10/adverbi-postis/846840.html>]

–, uns altres autors, com hem vist, els consideren impropis del col·loquial a causa del to elevat amb el qual s'associen; i uns altres, encara, matisen la seva conveniència en funció del gènere: en poesia “destorben”, són prescindibles en narrativa i són útils en assaig, que al capdavall és el gènere literari més acostat a la prosa formal.

Una postura clarament diferent és la que sosté, en un volum dedicat a aquesta classe d'adverbis, una lingüista actual: “Contra lo que predica Cassany [...], los adverbios en *-mente* no solo pertenecen a registros formales sino al estilo coloquial.” (Kaul, 2002: 47). Aquesta mateixa autora, en parlar de la tipologia dels adverbis en *-mente* en l'espanyol, apunta que algun dels tipus ofereix una extraordinària potencialitat per a la creació neològica, aspecte en el qual conflueixen el discurs literari i el col·loquial: “Una de las principales subclases, la de los adverbios de modo o manera, resulta muy productiva para la creación neológica, aun para formaciones anómalas, no previsibles en lengua estándar y frecuentes en el discurso literario y en el lenguaje coloquial” (p. 149). De fet, en espanyol hi ha una notable bibliografia que destaca l'originalitat i la força expressiva d'algunes formacions d'aquesta mena. Així per exemple, José Antonio Mayoral (1982) reporta i comenta nombrosos casos de creativitat lèxica per mitjà dels adverbis en *-mente*, com ara el “tuyamente” de Pedro Salinas; el “nocturnamente hermosa” o el “muertamente callados” de Vicente Aleixandre; un “nativamente digno de los dioses” de Luís Cernuda; la “dinamita / frutalmente propagada” i el “almenadamente blanco y bello” de Miguel Hernández; o el “llovía / celestemente” de Victoriano Crémer, entre molts altres exemples.

En la literatura espanyola i hispanoamericana contemporània podríem encara trobar altres il·lustracions d'aquest fenomen, no circumscrites a l'àmbit de la poesia, com ara aquesta creació adverbial de Julio Cortázar en el capítol 9 de *Rayuela*: “Ronald se apoyó contra la puerta. Pelirrojamente en camisa a cuadros.” Així mateix, Mario García-Page, que ha estudiat en diversos treballs aquest tipus d'adverbis, assenyala també alguns casos en la poesia espanyola contemporània com és el “azulmente crece” de Miguel Hernández, i altres adverbis *denominals*, derivats de noms, com ara el “corazónmente unido a mis esqueleto” de César Vallejo o un

“léridamente azul” de Blas de Otero (García-Page, 1996: 162-163). Però, a més, el mateix autor assenyalava també exemples del discurs publicitari com aquest: “envíe sus mercancías seurmente”. Al capdavall, per a ell, les transgressions no són exclusives del discurs poètic, sinó també del publicitari i del col·loquial: “las rígidas reglas de selección que, en la lengua estándar, gobiernan el procedimiento de formación de palabras mediante el sufijo *-mente* son, sin embargo, transgredidas con cierta frecuencia en determinados registros idiomáticos (lengua literaria, habla col·loquial, publicidad, etc.)” (García-Page, 1993: 313). Per una altra banda, l’autora abans esmentada (Kaul, 2002: 45-47) cita nombrosos exemples d’aquests usos neològics, tant en autors literaris com en textos assagístics, periodístics o col·loquials, com ara els següents: “y esto lo digo periodísticamente hablando”; “El Jefe de Gabinete recibió orondamente al principal sospechoso de la muerte de José Luis Cabezas”; “Soy supermente feliz”; “y etc., etc., etcéteramente”. A la vista d’aquesta potencialitat neològica, la conclusió pertinent és la constatació d’una enorme productivitat de la classe oberta que són els adverbis de manera amb el sufix *-mente*: “Como vemos, para un escritor, el adverbio de modo en *-mente* constituye un valioso medio de expresión, pues el neologismo que admite una interpretación de modo es lingüísticamente posible; hecho que determina que la clase de los adverbios de modo o manera resulte una clase privilegiada y muy productiva.” (Kaul, 2002: 46).

La diversitat funcional dels adverbis en *-ment* en la poesia d’Estellés

Ací no aspirem a treure conclusions generalitzadores sobre el tema, però serà sens dubte allisonador observar el maneig que Estellés en fa, dels adverbis en *-ment*, en el marc del seu laboratori estilístic, amb l’equilibri que el seu vers aconsegueix entre el to líric i el col·loquial. Però abans caldrà descriure succintament els tipus més importants d’adverbis d’aquesta mena que trobem als seus poemaris. Per la nostra banda, ens limiten a estudiar els usos d’Estellés, que van des dels més propis de la prosa estàndard fins als més transgressors i originals. Per

començar, revisarem algunes de les funcions més rellevants d'aquesta estructura en la poesia estellesiana i els seus efectes expressius. Ben mirat, els efectes estilístics que engage el poeta es fonamenten, per un costat, en el fet d'encunyar adverbis sorprenents, però també en una hàbil manipulació de les convencions i restriccions amb què opera l'adverbi en *-ment* dins del marc polifuncional que la llengua arbitra per a aquesta estructura lingüística.

Començarem assenyalant exemples d'un funcionament altament gramaticalitzat d'aquests adverbis, que indiquen, en l'enunciat oracional, certes relacions semàntiques ben fixades com a estructures gramaticals, com són ara: comparança ("talment"), coincidència temporal de processos ("simultàniament"), seqüencialitat ("successivament"), correlació distributiva ("respectivament"), restricció semàntica ("únicament"), addició d'un segon membre de l'enumeració ("no solament... sinó també..."), etc. Aquests casos es poden il·lustrar en els poemes estellesians, però hi apareixen amb una freqüència baixa i, com que són més propis de registres escrits formals, no tenen en general una virtualitat poètica determinada. Per aquest motiu no ens entretindrem a documentar-los en el nostre corpus. Potser caldria exceptuar-ne la comparança amb "talment", que sembla tenir una certa tradició en el discurs poètic contemporani, sobretot en espanyol, i que resulta una via molt econòmica d'expressar semblança de manera emfàtica, amb elisió del "com" que sol aparèixer després de l'adverbi: "En alguna banda / m'hauré mort. / Espere, / talment una pedra. / Oh cúmulo de segles!" (*Cercles del Russafí*, OC 4: 179).

Un altre grup, veí de l'anterior, correspon als adverbis en *-ment* que fan paper de connectors textuais, senyalitzant l'ordenació de les seqüències textuais, la reformulació o l'exemplificació concretitzadora. Entre els que trobem en el corpus estellesià hi ha els següents: "prèviament", "seguidament", "darrerament", "finalment", "altrament dit", "i més concretament", etc. Aquests recursos són més propis de la prosa expositiva o argumentativa que no pas de la poesia, i de fet no són gaire freqüents en el nostre corpus, però tenen entitat suficient per considerar que representen un cert índex de prosaisme volgut per part de l'autor en la seva dicció poètica, tot i que sovint aquest to prosaic hi és contrarestat per altres evocacions líriques, com

ara en aquests versos: “era un espectacle grandíós i dolorós. / darrerament prevalia el teu cos” (*Horacianes*, OC2: 242).

Altres vegades es tracta d'*adjunts oracionals*, que modifiquen l'enunciat com a conjunt, generalment anteposats i seguits per una coma que indica pausa, i que sovint remetent a l'actitud de l'enunciador o de l'enunciatari, amb un valor clarament *il·locutiú*. Vet ací alguns exemples. “què podem fer? / realment, no has estat mai a Calcuta?” (*Estams de pols*, OC7: 84); “No ho gose dir. Potser fora inexacte. / Senzillament, ara anotava uns fets.” (*Les acaballes de Catul*, OC3: 123); “Vaja vosté a saber. Ara, però, és de nit / i francament no són hores d'anar buscant / coses amables” (*La nit*, OC1: 94); “Absurdament el cel s'omplia de jardins” (*Llibre de Meravelles*: 75). En aquests exemples, els adverbis –que no mostren cap tipus d'anomalia en la seva formació, sinó que són, al contrari, ben corrents– denoten un cert to conversacional que impregna els passatges poemàtics on apareixen. Com veurem més endavant, quan el poeta anteposa l'adverbi al verb, el valor adverbial de manera tendeix a desplaçar-se cap al d'adjunt oracional de caràcter *il·locutiú*, que subratlla la subjectivitat de les apreciacions.

Pel que fa a la funció de modificar l'adjectiu, l'adverbi practica a vegades una mena de *modalització epistèmica* de l'adjectiu al qual acompanya, és a dir, el grau de certesa amb què es presenta, i també pot operar a tall de quantificador o intensificador. Observem-ho. En casos com el següent, la modalització és bastant neutra i correspon a usos habituals en el llenguatge ordinari o estàndard: “i els pits pràcticament nus” (*Sonets a Jackeley*, OC8: 80). O fins i tot en aquesta expressió que no és tan rutinària: “El campaner, al campanar, / suscità un gloriós passat / segurament arquebisbal, / que era un tema molt important.” (*L'arnat*, OC4: 124).

Tanmateix la construcció es vivifica quan el modalitzador deixa entreveure una certa ironia, com ara en “Oh Muses, dolces Muses, relativament castes!” (*L'amant de tota la vida*, OC7: 50). En aquesta darrera citació la ironia és ben palesa, però també se'n troben casos on la dimensió irònica és més subtil i consisteix en la manca de motivació de la mateixa modalització epistèmica, que sembla sobrerera en un enunciat com aquest: “veu dos que fan l'amor aliens al crepuscle / que té una dignitat possiblement paterna” (*L'inventari clement*, OC6:

186). Altres vegades la ironia traspua i es fa visible pel contrast establert entre, d'un costat, el lexema adjectival que reclama intensitat en un grau màxim i, de l'altre, un adverbí que atenua la sensació d'absolut: "passablement sinistres" (*El gran foc dels garbons*, OC1: 171). El contrast és encara més sagnant quan l'adverbí sembla quantificar o modalitzar una qualitat tan rotunda que s'expressa mitjançant un substantiu –un substantiu d'aquells que, a partir de Coseriu es denominen noms *adejctes* (Kaul: cap 4). Vegeu-ho en un exemple esplèndid: "veni, oh vosaltres, dubtosament donzelles" (*Horacianes*, OC2: 218). O en un altre, on l'adverbí incideix en el mateix nom adjecte, tot introduint un biaix nou que acolorix subjectivament la percepció de la qualitat de ser "donzella": "Ja no series febrilment donzella" (*Estams de pols*, OC7: 81). Aquest recurs de modificació adverbial d'un nom pot funcionar també sense cap deix irònic, com a mera incidència d'una percepció subjectiva o d'una apreciació sobre el contingut semàntic del substantiu adjecte: "Jo només sé que em sent més amargament fill." (*Coral romput*, OC6: 270). Mitjançant aquests recursos, el substantiu és presentat com l'entificació d'una qualitat elevada a un grau paradigmàtic (la de ser donzella, ser pare, etc.), i és sobre aquesta qualitat que incideix l'adverbí.

Tornant ara a la modificació de l'adjectiu, sovint els adverbis en *-ment* que acompleixen aquesta funció traslladen a l'enunciat una *modalització apreciativa* que filtra la percepció de les qualitats de l'adjectiu (o dels participis verbals) amb una llum fortament subjectiva, bé sigui justificada pel marc que el poema ha creat en el seu cotext, bé sigui interpretable només per la intuïció del lector sobre el sentit que el poeta ha volgut insinuar. Podem il·lustrar els del primer tipus amb alguns exemples: "No em deixes ací sol, espantosament sol / sentint com va caent-me la humitat des dels ossos / en gotes que em podreixen tota la calavera!" (*Coral romput*, OC6: 256); "i seguies, després, / pel carrer, solitari, tristament errabund" (*Colguen les gents amb alegria i festes*, OC2: 151); "i series feliç, amargament feliç, / vivint allò que mai no hauries ja de viure," (*Poemes esparsos*, OC10: 164); "Oh la terra florida, amargament florida que ara prenc a les / mans" (*El corb*, OC9: 314). Pel que fa a l'altre grup que hem distingit –tot i que certament no hi ha tall abrupte sinó una gradació– podríem

reproduir aquests enunciats: “tothom serà lluminosament lliure” (*Cant temporal*, OC5: 20); “de mi mateix assumpte, prop del cel i la terra, / tendrament imprecís, veí ja de la gràcia, / oh nins, oh laberints on em perd, verdes selves” (*Donzell amarg*, OC6: 91); “igual que els cucs de seda, morint, s'esdevenien / papallones petites, amb un tacte domèstic, / vagament cereal, cosa de cada dia.” (*Coral romput*, OC6: 265); “homes i dones, éssers. Treballen ascensors / mudament funerals, tristes caixes metàl·liques, / tristes caixes de fusta, amb uns espills llarguíssims” (*Llibre d'exilis*, OC2: 41); “un sentiment d'arrels / dolgudament antic” (*Mort i pam*, OC2: 71); “creuades pel renill nocturn del riu anònim, / un renill forestal, densament masculí, / com un requeriment iradament lunar.” (*Testimoni d'Horaci*, OC6: 152); “i em vaig sentir forestalment confós / amb tot el que és, sota l'aire de Déu.” (*La nit*, OC1: 58). En alguns d'aquests darreres exemples es voreja ja el mecanisme del *desplaçament qualificatiu*, de què parlarem més avall. Un detall d'experimentalisme en l'aplicació d'aquesta funció modificadora de l'adjectiu el trobem en algun enunciat com el següent, on l'adverbi modifica un adjectiu no lexemàtic. “engolit per la nit, nit en la nit per sempre, / o estrictament humanes, si es voldria aclarir, / i encara així seria espantosament teua,” (*A mi acorda un dictat*, OC3: 191).

Cal dir que sovint els adverbis del tipus comentat en els paràgrafs anteriors fan un paper merament quantificador o intensificador. Certament, a vegades recorre al clixé o *col·locació* habitual en la llengua, com ara “perdudament enamorat”, “perfectament inútil” o “immensament feliç” (García-Page, 2001), on la hipèrbole és apaivagada pel seu convencionalisme. Però en general l'estil del poeta força les estructures habituals amb tocs ben personals. Així, per exemple, el sintagma “infinitament feliç”, una hipèrbole poc original, reviscola tan bon punt es modula la infinitud per mitjà d'un quantificador que, a més, no consisteix en un “molt” sinó en un “tan”, el qual pressuposa alguna mena d'implícit compartit, una certa connivència amb l'enunciatari: “i em vares sentir tan infinitament feliç, ah cloris” (*L'exili d'Ovidi*, OC7: 278). L'expressivitat de la intensificació pot provenir d'un adverbi poc usual, format a partir d'un lexema inesperat en aquest context: “i amb la salut daurada de la taronja oberta / amb els dits, amb les ungles, bàrbarament alegre!”

(*Coral romput*, OC6: 249); “Aleshores ella seria, / a l'altra banda de la porta, / llargament, mortalment feliç.” (*Àvida dama*, OC10: 27). Una observació de detall: el mecanisme d'intensificació que veiem en aquests darrers exemples s'acosta als que són freqüents en el parlar col·loquial d'avui (“bàrbarament”, “mortalment”...). Una altra observació de detall, abans de passar als adverbis modificadors del verb: en alguna ocasió l'originalitat de la construcció depèn del canvi de l'ordre habitual, que en el cas dels modificadors adverbials de l'adjectiu consisteix en l'anteposició de l'adverbi, pauta seqüencial convencional que es transgredeix en exemples com aquests: “i parla del seu fill, o pensa en el seu fill, / i és feliç totalment, des del cap fins els peus.” (*Llibre d'exilis*, OC2: 47); “m'entra el desig, Françoise, d'ésser bo totalment” (*Hotel París*, OC6: 123).

Ara bé, aquest procediment d'alteració de l'ordre habitual és més freqüent i vistent en els adverbis modificadors del verb, que en principi esperem que segueixin aquest. Tanmateix Estellés els situa sovint anteposats i a vegades fins i tot a l'inici de l'oració, a tall d'adjunts oracionals. Vegem-ho: “Se'n pujarà d'un bot un gat / al cabot pelut d'un penjat / i bordament l'arraparà,” (*L'arnat*, OC4: 129); “solemnement instaure en el principi l'odi.” (*Horacianes*, OC2: 285); “Ací em tens, ací em tens inútilment / escrivint aquests versos miserables” (*L'inventari clement*, OC6: 198); “Ficava el cap en l'aigua en la font del carrer; / brutalment em llavava, alenava entre l'aigua,” (*Llibre de Meravelles*: 37); “Eren temps de postguerra. S'imposava l'amor; / brutalment s'imposava sobre fam i cauteles” (*Llibre de Meravelles*: 78); “i estranyament t'agradà la besada” (*Pedres de Foc*, OC5: 60); “Foscament alenava en tots els replanells” (*Llibre de Meravelles*: 28). Aquest canvi de l'ordre seqüencial esperable produeix efectes desrealitzadors i subjectivitzadors, alhora que focalitza l'adverbi, el qual a vegades, quan inicia la frase, arribarà a fer una funció d'adjunt que emmarca tota l'oració i li imposa la seva pròpia tonalitat afectiva, l'aura amb què el poeta investeix la seva mirada cap a la realitat.

Un altre procediment de focalització consisteix en la doble adverbialització modificadora del verb. De la mateixa manera que Estellés s'agrada de la doble adjectivació (per mitjà d'una coordinació o bé realitzada amb anteposició i posposició), també freqüenta aquesta

construcció on dos adverbis en *-ment* es coordinen per mitjà d'una conjunció copulativa i associen, així, dues percepcions diferents. El resultat és més impactant quan les dues representacions semàntiques que introdueixen ambdós adverbis són difícils d'amalgamar, si no és ja que són obertament antitètiques: “has viscut plenament i dolorosament / en un temps i un país, has viscut en Europa” (*Llibre de Meravelles*: 86); “obrint la nit com una mina, / obscurament i tenaçment, / ens podem seure, si Déu vol,” (*Llibre de Meravelles*: 106); “Et recorde, més bé, com demoraves, / tan tristament i complagudament, / una crosta de pa, sols una crosta,” (*El gran foc dels garbons*, OC1: 266); “A poc a poc s'esvairia un nimbe, / s'adquiriria una normalitat, / i lentament i cruixidorament / s'enfonsarien, nit endins, els carros” (*El gran foc dels garbons*, OC1: 179).

Alguns casos especials d'originalitat estilística

Tot el que hem vist en els apartats anteriors mostra i demostra l'habilitat amb què Estellés maneja l'estructura plurifuncional dels adverbis en *-ment*, bé duplicant les formes adverbials, bé modificant l'expectativa de l'ordre oracional, bé introduint valoracions subjectives o bé conferint als versos un toc de prosaisme dosificat i gestionat al servei d'una determinada voluntat d'estil poètic. Ara insistirem en dues tècniques concretes que contribueixen a fer de la poesia estellesiana un guany d'originalitat ben notable: n'és una l'encunyació d'adverbis en *-ment* insòlits; l'altra consisteix en combinacions sintagmàtiques que voregen o s'endinsen plenament en el que des de Carlos Bousoño (1976: cap. 6) s'anomena *desplaçament qualificatiu*.⁴

⁴ Bousoño (1976) explica el funcionament d'aquest procediment que ell anomena “desplazamiento calificativo o atributivo”: “consiste en el traslado verbal que, en un texto, experimenta cierta atribución o cualidad sensible, que pasa así desde su soporte natural a los alrededores *físicos* de éste” (p.141-142). Assenyala que, tot i tenir un precedent en la hipàllage clàssica, adopta un to més radical, com es pot veure en certes expressions de Juan Ramón

Sobre el primer aspecte, molt sovintejat en els poetes espanyols i hispanoamericans contemporanis, com hem vist, Estellés aporta un bon cabal de creativitat lèxica en adverbis com ara els següents, alguns dels quals, els tres darrers almenys, poden considerar-se *denominals*, és a dir, derivats directament d'un substantiu: "bovament", "inencontrablement", "caninament", "forestalment", "eucarísticament", "animalment", "adàmicament", "nemorosament"... Situem en el seu cotext immediat, a tall d'il·lustració, aquests mots: "sense cap de tendresa, / creuant les mans bovament al baix ventre." (*La nit*, OC1: 70); "M'editarà, inencontrablement, / amb els ajuts d'un jove català." (*Ora marítima*, OC3: 145); "onades d'un tarquim d'amor usufructuen caninament les hores de la tardor" (*Els ferros del poema*, OC7: 168); "La meua sang ha de parlar per mi / forestalment, que és com ella acostuma," (*La nit*, OC1: 67); "després, en un pessic / del dit gros i el dit índex, amb un tros de pa, agafe un tros de pimentó, l'enlaire / àvidament, eucarísticament, / me'l mire en l'aire." (*Horacianes*, OC2: 213); "ella deu dormir animalment, amb el llençol damunt" (*Coral romput*, OC6: 279); "viu adàmicament entre objectes sorpresos" (*Llibre de Meravelles*: 25); "Venia lenta al capaltard l'eneida / d'aquella empenta d'ametlers, s'obrien / ritus de lluna nemorosament." (*L'inventari clement*, OC6: 211).

Però a més de la creativitat lèxica, el poeta de Burjassot presenta troballes insòlites basades en una combinatòria original de gran eficàcia expressiva, com veurem ara a partir d'algunes il·lustracions concretes. Examinem, per començar, uns versos d'*Horacianes* on apareix un adverbi sobtador, innovador com a formació lèxica, però, a més, combinat de manera poc habitual: "tot deixa d'ésser, però acompanyadament, / no tinga res por a la nit." (*Horacianes*, OC2: 250). En aquesta frase, trobem la marca d'un contrast, el "però" que contraposa la idea de la mort, del desésser, amb el pal·liatiu de la companyia familiar que és un focus actiu de l'imaginari estellesià: la família al voltant seu en l'hora darrera, la de

Jiménez ("En los barrios desiertos, entornados y eróticos", en al·lusió a les portes entreobertes dels prostíbuls) o de Lorca ("el débil trino amarillo del canario").

la mort o l'enterrament. L'ús de l'expressió adverbial en lloc d'un sintagma diferent amb la mateixa funció circumstancial ("en companyia dels meus", "sense estar sol") subratlla aquesta sensació de solidaritat familiar que neutralitza la solitud marmòria de l'hora definitiva.

En un altre passatge, trobem un vers que presenta un contrast irònic ben dibuixat a partir del contacte entre l'adverbi "solemnement" –que en aquest cas no té cap originalitat lèxica– i la referència a una imatge anodina i quotidiana: "mengen solemnement cullerades de res. van al wàter i caguen res i estiren la cadena." (*Versos per a Jackeley*, OC7: 99). El contrast entre la solemnitat del gest, per una banda, i, per l'altra, la ingestió lenta i quotidiana del no-res, connecta plenament amb la voluntat del poeta de presentar la vida amb minúscules, sense escarafalls metafísics ni retòrica grandiloqüent, de manera que podria considerar-se aquesta una de les claus de la seva cosmovisió lírica i del seu estil d'escriptura.

Més econòmic i sincopat és el contrast produït per la combinació de dues formes difícilment conciliables des del punt de vista semanticogramatical, com podem observar en aquests sintagmes verbals: "feroçment succeïa" (*Llibre de Meravelles*: 40) i "lentament érem" (*Primer llibre de les èglogues*, OC1: 119). Ni la ferocitat s'acomoda semànticament a la idea d'un procés on no hi ha agent ni acció, ni la lentitud és atribuïble a una representació merament *estativa* com la de "ser", privada de tot moviment. I és aleshores quan l'assignació d'un sentit figurat s'imposa a cada una de les expressions. Certament, la lentitud és una idea reiterada en Estellés (l'adverbi "lentament" assoleix una alta freqüència d'aparició en el nostre corpus, sovint amb sentits vagament metafòrics), però ací col·lideix amb la idea de "ser", que ha de reinterpretar-se necessàriament com "existir, viure a través del temps".

Observem ara un conjunt d'usos de "llargament" on podríem dir que hi opera una mena de *desplaçament qualificatiu*, ja que la representació de la llargària (com a dimensió espacial que es projecta sobre l'eix temporal, la duració d'un procés) no s'hauria d'atribuir al contingut dels mots que modifica sinó al d'uns altres: "llargament escriuria sobre les teues cames" (*Llibre de Meravelles*: 23); "la cambra, encesa, on tu et mories llargament" (*El gran foc dels garbons*,

OC1: 238); “I em sé en l'aire, que em volta insinuant-se, cru, / com una cabellera llargament impossible.” (*Ciutat a cau d'orella*, OC6: 51). En els dos primers, l'adverbi complementa el verb, mentre que en el tercer modifica l'adjectiu; tanmateix, si bé es mira, podem considerar que la incidència semàntica de l'adverbi apunta en tots els exemples cap a un contingut diferent del que té la paraula sintàcticament complementada o modificada. Així, en el primer d'aquests casos, el “llargament” anteposat és una mena d'adjunt oracional que emmarca el conjunt de l'enunciat. D'altra banda, tot i que no es pot negar que també complementa el verb “escriuria” amb el significat ‘extensament, durant molt de temps’, no és difícil llegir-lo com una referència a la longitud de les cames de l'estimada, que és un autèntic fetitxisme del poeta (la representació mental d'unes cames femenines llargues, “fluvials”). En el segon d'aquests exemples, trobem una forma verbal d'aspecte imperfectiu (l'imperfet “mories”) que s'aplica a un contingut semàntic de procés puntual, el qual difícilment accepta l'atribució de la llarga duració, que més aviat hauria d'aplicar-se a “agonia”, una agonia inacabable (‘mories rere una llarga agonia’). El darrer exemple encara és més evident com a desviació de l'atribució: la ‘impossibilitat’ no pot ser llarga (ni en l'espai ni en el temps), sinó que és la cabellera la que es presenta com a inimaginable de tan llarga com és; però, a més d'això, el resultat és una imatge irreal, poèticament suggestiva on els diversos significats confluents s'amalgamen en un tot difícilment expressable fora del llenguatge poètic.

Mirem ara el comportament de l'adverbi “cansadament” en dos cotextos concrets: “Només puc contestar bé les vostres preguntes / amb un gest d'una mà cansadament equívoc.” (*Llibre d'exilis*, OC2: 13); i “com un peixot / impotent, incapaç de redreçar-te, cansadament humà,” (*Horacianes*, OC2: 240). En el primer cotext, “cansadament” qualifica, des del punt de vista sintàctic, l'adjectiu “equívoc”, però interpretem de seguida que allò cansat no és l'equivocitat sinó el gest, amb la qual cosa el sentit de l'expressió seria més aviat el de ‘un gest cansat i equívoc’ o bé ‘equivoc perquè es feia amb deixadesa’. En el segon cas, el jo poètic està dialogant amb el seu membre viril i el descriu com flàccid, cansat i, per això mateix propi de la condició humana i no pas de cap olimpisme priàpic. Vet ací dos exemples més

de desplaçament qualificatiu amb el resultat –més intens en el segon cas– d’una fusió poètica de percepcions.

Finalment, farem un comentari sobre certes referències al Paradís i al primer home, Adam, que impliquen l’ús d’alguns adverbis en *-ment*. Més amunt hem citat ja un dels casos, arran de la formació neològica d’adverbis denominals: “viu adàmicament entre objectes sorpresos” (*Llibre de Meravelles*: 25). Ultra l’encunyació del neologisme radical, l’expressió ofereix un altre al·licient al comentarista: en concret, el desplaçament de l’atribució “sorpresos”, que no hauria d’incidir sobre “objectes” sinó més aviat sobre el personatge que, com el primer home, descobreix el món amb ingenuïtat. És a dir, que, a més del neologisme adverbialitzador, hi ha una combinatòria sintagmàtica inèdita i suggestiva. Però ara voldríem examinar un altre enunciat que fa també referència al marc cognitiu del *Gènesi*: “(Li brilla un ganivet / al mig dels llavis i el somrís, / i es sap, de sobte, el Paradís / càndidament sobresaltat).” (*Ciutat a cau d’orella*, OC6: 18). L’amalgama de significats en un únic sentit poètic és ací ben estimulante. La idea de candidesa adàmica, el sobresalt i el Paradís, que evoca un marc cognitiu ben conegut, permeten tot plegat construir un sentit complex per mitjà de l’entrecruament de percepcions, un entrecruament on l’adverbi engega el ressort del desplaçament i revitalitza la imatge presentada.

L’escorcoll en el corpus de poeta podria continuar, sens dubte, amb troballes dignes de ser analitzades amb l’instrumental que la pragmaestilística posa al nostre abast. Tanmateix el que s’ha dit en aquestes pàgines és suficient, ara com ara, per fer-nos una idea de l’habilitat –callada però ben eficaç poèticament– del poeta de Burjassot per fer vibrar les cordes de la lira que la llengua posa al seu abast. En aquest cas, ho hem comprovat a partir d’una estructura més complexa del que sembla a primera vista, la dels adverbis en *-ment*, que no sempre els poetes catalans han sabut o volgut aprofitar amb tanta oportunitat i tan pregona intuïció de la llengua.

Bibliografia

- Andrés Estellés, V. (1972-1990) *Obres Completes*. 10 vols., València: Eliseu Climent, ed.
- Andrés Estellés, V. (1976) *Llibre de Meravelles*. València: Eliseu Climent ed., 2^a ed. [1^a ed., 1971].
- Azpiazu Torres, S. (1999-2000) “Los adverbios en *-mente* en español y la formación adverbial en alemán”, *Contextos XXVII-XVIII/33-36*, p. 261-277.
- Bousoño, C. (1976) *Teoría de la expresión poética* (6^a i definitiva edició), vol. I, Madrid: Gredos.
- Cassany, D. (1996) *La cuina de l'escriptura*, Barcelona: Empúries (5^a ed.).
- Espinal, M. T. (1989) “Nota sobre una tipologia dels adverbis en *-ment*”, dins A. Ferrando i A. Hauf (eds.), *Miscel·lània Joan Fuster*, I, Barcelona: PAM, p. 359-374.
- García-Page, M. (1993) “Breves apuntes sobre el adverbio en *-mente*”, *Verba* 20, p. 311-340.
- García-Page, M. (1996) “Formaciones denominales en *-mente* en el discurso poético”, dins: G. Wotjak (ed.), *En torno al adverbio español y los circunstanciales*, Tübingen: Walter Narr Verlag, p.161-170.
- García Page, M. (2001) “El adverbio colocacional”, *LEA (Lingüística española actual)*, 23-1, p. 89-105.
- Gelpí, C. (1998) “Anàlisi de freqüències lèxiques: noms, verbs, adjectius i adverbis en *-ment*”, dins: L. Payrató (ed.), *Oralment. Estudis de variació funcional*, Barcelona: PAM, p. 129-141.
- Kaul de Marlangeon, S. B. (2002) *Los adverbios en -mente del español de hoy y su función semántica de cuantificación*, Madrid / Frankfurt: Iberoamericana/Vervuert.
- López García, A. & R. Morant (2008) “L'adverbi”, dins: J. Solà *et al* (eds.) *Gramàtica del Català Contemporani*, II, Barcelona: Empúries, cap. 12 (4^a ed, definitiva).
- Mayoral, J. A. (1982) “Creatividad lèxica y llengua literaria”, *Dicenda* 1, pp. 35-53.

- Rigau, G. (2008) “Els complements adjunts”, dins: J. Solà *et al* (eds.), *Gramàtica del Català Contemporani*, II, Barcelona: Empúries, cap. 15 (4^a ed., definitiva).
- Roda, L. (2011) “Corpus poètic de Vicent Andrés Estellés”, *Reduccions* 98/99, pp. 296-306.
- Salvador, V. (2004) “L’escriptura estellesiana: claus pragmaestilístiques”, dins: F. Carbó *et al* (eds.): *Vicent Andrés Estellés*, Alacant: IIFV: 109-134.
- Salvador, V. (2008) “Per a una edició crítica de l’obra de Vicent Andrés Estellés: qüestions prèvies, reflexions provisionals”, dins: J. Bermúdez *et al.* (eds.), *Miscel·lània en Honor a Joan Francesc Mira*, Castelló: UJI, pp. 319-334.
- Salvador, V. *et al* (eds.) (2010) *Opera estellesiana. Per a una edició crítica de Vicent Andrés Estellés*, Alacant: IIFV.